

Tapas

Santiago is niet een, maar bestaat uit vele wonderen. Ik zal enkele brokstukken ten tonele brengen, U moet het maar zien als de Spaanse Tapas, kleinere lekkernijen. (Tapas betekent van oorsprong ascese)

Het tijdsbeeld

In de 7de eeuw¹ werd het voor de inwoners van het christelijk Europa steeds duidelijker dat de apostel Jacobus de Meerdere na zijn onthoofding in Jeruzalem met een stenen boot naar de west kust van Spanje was vervoerd. Een mooi voorbeeld van absurditeit zou je zeggen of een pracht voorbeeld van een krachtige verbeelding. Een wonder echter voor de burger in die tijd, een feit zonder verdere discussie.

In de 7de eeuw begon west-europa schoon genoeg te krijgen van die opdringerige Moren die vanuit Afrika (Marokko) Spanje waren binnengedrongen. Tot het noordelijke einde van de hoogvlakte (Aragon) was Spanje in handen van deze Moren geraakt. Zelfs veroorloofden zij zich uitstapjes over de Pyreneeën. Denk aan het beleg van Poitiers (732), echter dit was een stap te ver voor de Moren. Het verzet in Noord Spanje nam op het einde van de 7de eeuw enige omvang aan, startend in Asturie onder koning Alfonso 2. De slimme Alfonso had voorts goede relaties aangeknoopt met de Franken. Deze werden zoals ik hiervoor reeds noemde (Poitiers) vaak belaagd door de uitstapjes over de Pyreneeën van de Moren. Naast de Moren hadden Karel de Grote, de aanvoerder van de Franken en de Asturiërs nog een gemeenschappelijke vijand namelijk de Basken. Dit volk levend rond de Pyreneeën was een luis in de pels, en is dat tot op heden gebleven.

De hiervoor genoemde Alfonso is voor ons Jacobusverhaal van groot belang, hij is het die de Jacobusculte krachtig propagandeerde, onder zijn regiem werd de belangrijke vondst gedaan van het graf van Jacobus (814). Ik kom hier later op terug.

Zijn opvolger, Alfonso Ramiro, bevocht rond 844 de legers van Abderrahman 1 emir van Cordoba. De veldslag van Carvijo in 844 staat tot op dit moment gegrift in het bewustzijn van alle Spanjaarden. Hoort bij het volksbewustzijn zoals wij de slag van Nieuwpoort kennen.²

¹ Na 300 begon er een einde tekomen aan de heerschappij van Rome, Constantinopel nam een deel van de power over, maar ook de Arabieren. In de 7de eeuw werd Spanje onder de voet gelopen door de Arabieren. Dit heeft West Europa geen kwaad gedaan. De Arabieren hebben de Griekse kennis , geneeskunde, sterrenkunde geografie, tot zich genomen, verbeterd, vertaald in het Latijn, zodat de barbaar west Europeaan deze kennis weer vanaf 1000 kon gaan gebruiken. Toledo is in deze van groot belang geweest.

² Europalia 85 Espana 1000 jaar Europese bedevaart Gent

Wat is het geval? De apostel Jacobus kwam bij deze slag van Clavijo de Asturiërs ter hulp. De apostel is hierdoor als de Morendoder de geschiedenis ingegaan. (Al zal de naam Morendoder eerst in de 11de eeuw gemeengoed worden).

De koppeling van de apostel Jacobus en Karel de Grote, rond deze tijd geboren, zal door de eeuwen heen stand houden. Wij danken aan de uitstapjes van Karel de Grote in Spanje ook de sage, het beroemde ridderverhaal van Roeland. Het leger van Karel de Grote werd onder leiding van zijn neef Roeland op de terugtocht na een belegering van Zaragossa in de pan gehakt door de Basken. Wij danken daaraan nu naast het epos over Roeland de naam van de pas Roncevalles.

Wie was Jacobus, wat voor historisch onderzoek is gedaan naar de Spaanse Jacobus?

Volgens de handelingen van de apostelen werd rond 44 door Herodes Agrippa Jacobus onthoofd te Jeruzalem.

Volgens de traditie predikte hij in Judea en Samaria, doch indachtig het woord van de Meester alle volkeren van de wereld te onderwijzen vertrok hij op zekere dag naar min of meer het einde van de wereld: het Iberische eiland.

Zijn succes was volgens de overlevering niet groot, ondanks dat Maria de moeder van Jezus hem een paar keer ter hulp is geschoten. Na terugkeer van Spanje naar Judea ontstond de bekende ruzie tussen Jacobus en Hermogenus en Philetus, de tovenaren. Deze 2 hadden het volk weer voor zich ingenomen. Jeroen Bos heeft hiervan een mooi schilderij gemaakt dat hangt in het museum van Valancienes. (Of het echt is, valt te betwijfelen).

Hoe nu de bijzondere devotie in Spanje is ontstaan voor Santiago is niet met een eensluitend verhaal af te doen.

- Rond de 4de eeuw ontstond in Europa de doctrine van de verdeling van de wereld over de apostelen. (Divisio Apostolorum) Hierin past prima het verhaal dat Jacobus in Spanje gepredikt zou hebben.

- Uit enkele schriftelijke bronnen is af te leiden dat in Asturië rond 700 een lokale Jacobusverering bestond. In Engeland wordt in een gedicht van Aldhelmus van Malmesbury, in 709 gestorven, de apostel in een Spaanse context genoemd. Spaanse bronnen van deze tijd zijn nog niet bekend. Een doorbraak zijn de geschriften van Beatus van Liebana, gestorven in 798.

De kroniek van Iria wordt door geschiedkundigen beschouwd als een tekst die de uitstraling van Santiago ondubbelzinnig aantoonde in de laatste drie decennia van de 11de eeuw. Tijdens het pontificaat van Teodomir de 15de bisschop van Iria beliefdde het God aan deze bisschop de begraafplaats kenbaar te maken van Jacobus. Zodra koning Alfons 2 kennis nam van deze openbaring spoedde hij zich naar het oord en stortte er zich in gebed. Bij de opgravingen in 46/59 heeft men de deksteen van het grafmonument van Teodomir in S. naar boven gehaald.

Deze Beatus, een Asturische geleerde, maakt duidelijk reclame voor de Spaanse Jacobus, hier Santiago genoemd. In de volksovertuiging was Jacobus na zijn dood in Jeruzalem met een stenen bootje naar Spanje gebracht. Maar wat is zo'n verhaal waard zonder dat je het graf weet aan te wijzen.

Dus werd in 813 het graf ontdekt van Jacobus, in Spanje Santiago genoemd. Niemand betwijfelde dat op dat moment.

Het handelen in botten, zijnde relikwieën, was in deze tijd niet zomaar iets. Een relikwie was bij wijze van spreken het materiële contact met de bovennatuur. Alle heersers, koningen en hertogen etc hadden een honger naar relikwieën. Het bevestigde hun macht. Hier kan ik het verhaal noemen van St. Denis. Abt Hilduin bracht bijvoorbeeld in 827 het verhaal in omloop dat Denis van Parijs martelaar uit de 3de eeuw rond Montmartre eigenlijk Denys, de discipel van Paulus was. Gaf meer cachet, dus een apostel voor Spanje was, als je dit alles in beschouwing neemt, niet te hoog gegrepen.

Allerhande theses zijn later opgedoken over deze wonderbaarlijke reis van de dode Jacobus van Jeruzalem naar Spanje. Het translatievraagstuk wordt dit in de literatuur genoemd. Zou hij via Alexandrie als relikwie Spanje binnen gekomen zijn? Er is nog een andere theorie, namelijk die van Priscillus uit Bordeaux. Een bijzonder document in dit kader is de zgn paus Leo brief. Daarin staat duidelijk vermeld het hoe en waar van de translatie. Van wie was deze brief en van wanneer? (voor 1000) In de Middeleeuwen schroomde men niet een goed gedocumenteerd verhaal op papier te zetten waarbij een bekend persoon tot schrijver werd gebombardeerd. Een soort anti plagiaat. De Leo brief werd een officieel document, toen paus Urbanus dit als een officieel document verklaarde in 1100.

Deze Leo-brief kreeg, zij het aangepast, nog een hogere waarde in de 12 de eeuw doordat zij werd opgenomen in de Liber Sancti Jacobi. Op dit boek kom ik later terug.

Mijn conclusie is dat de historische noodzaak om een Spaanse apostel te hebben van niet te onderschatten belang is. Politiek en religie gaan hand in hand, dat moderne gedoe van scheiding kerk en staat is pas 500 jaar later uitgevonden! De koning van Andalusie had hulp nodig van Karel de Grote en van de Kerk. De economie is gebaat met bedevaartsoorden, vergelijkbaar nu met Waldisney Parken. Het trekt volk, het geld rolt, de streek en de koning krijgt aanzien. Iets fijner uitgedrukt. Het was de goddelijke voorzienigheid die rond 800 het graf liet vinden van de apostel Jacobus op de plaats, die nu Santiago de Compostela heet.

Waarom zijn zoveel mensen op stap gegaan naar Santiago, vanwaar het ongekende succes?

In de middeleeuwen lijkt het dat het leven van een christen het leven is van de pelgrim, op stap naar God. Daarbij waren drie top-bedeplaatsen: Jeruzalem, Rome, en Santiago.

Behalve devotie, proberen zich te verzekeren van een plaats in de hemel waren er andere redenen om een pelgrimage te ondernemen zoals:

De belofte, denk aan de noveen (zie hierna).

De penitentie, (opgelegde bedevaarten naar Rocamadour is bekend, sportelle)³

Het avontuur, het leven was saai, dus een bedevaart bracht uitkomst.

Geld verdienen door voor een ander op stap te gaan (denk aan onze vervangende dienstplichtig de vorige eeuw).

Politiek, de Matamoros

Het middeleeuwse leven was behept met veel onheil waar tegen je je amper kon verzetten. Denk aan ziekte van je kind. Je roept hulp in van de tovenaar Jezus, je belooft dat je een bedevaart gaat houden als hij je verhoort, ja het kind wordt beter, dan op stap. Deze gedachtegang is voor onze leeftijd zoals we hier zitten toch niet zo vreemd. 50 jaar geleden werden novenen bij de vleet gehouden. Ook nu trekt bijvoorbeeld Kevelaar nog 1000den zielen.

Is de bedevaart naar Santiago misschien te vergelijken met de pelgrimage naar Mekka? (er zijn verschillen De moslims moeten, de christen kiest zelf).

Nog even een gedachtegang er tussen in gebreid.

Wij hadden zoals hier voor gesteld, drie top plaatsen: Rome, Jeruzalem en Santiago.

In deze tijd (1000-1200) werd Jeruzalem onder de voet gelopen door de Turken, Rome werd bezoedeld door het grote schisma tussen een oosterse en Roomse Kerk, Santiago bleef door de kracht van de dingen als enige plaats voor alle christenen over. Lokaal kwam hier nog bij dat de koning van Leon de Portugese stad Coimbre veroverde, natuurlijk met behulp van Santiago de apostel.(waarschijnlijk werd ook eerst rond deze tijd de naam Morendoder algemeen).

In de bloeitijd van de 11 en 12de eeuw werd de pelgrimage gefaciliteerd zouden we nu zeggen door bijvoorbeeld:

- Reisdocumentatie, zoals we dat nu ook kennen. Het hiervoor genoemde boek Liber Sancti Jacobi, en daarin boek 5 beschrijft zeer gedetailleerd, maar ook beeldend, de reis in Spanje. Dit boek wordt toegeschreven aan de Franse monnik Aymeri Picaud 1139. Het boek 5 staat bekend als de codex Calixtinus (paus Callixtus 2). Ook hier weer het anti-plagiaat, het inroepen van een bekend en gerespecteerd persoon om je boek een meerwaarde te geven. Ik heb hier bij me een huidige reisbeschrijving die dit boek zoveel mogelijk volgt. Ook voor

³ Prof Herwaarden uit Rotterdam is op dit verschijnsel in 1978 gepromoveerd.

andere tochten bv naar Jeruzalem zijn dit soort beschrijvingen bekend (Burdigalie Bordeaux naar Jeruzalem).

- Overnachtingsmogelijkheden, het ontstaan van de hospitals en kloosters. Hierover is een afzonderlijk verhaal te doen. Jakobsgenootschappen ontstonden eerst in Spanje voor de veroveringen op de Moren, de Reconquesta, vervolgens ontstonden in heel Europa tot in de 16e eeuw genootschappen die pelgrims onderdak boden, ook in Nederland. Bekende namen zijn de Tempeliers, de Franse orde van de Antonieten (gespecialiseerd voor hulp bij ziekten tengevolge van het eten van gerst met moederkoorn). Het St. Jacobsgasthuis opgericht in Doornik (1440).

De routes naar Santiago

Binnen Spanje is van af de 11de eeuw min of meer een route ontstaan de zgn Camino Frances.

Er zijn echter meerdere aanlooproutes. Hoofdplaatsen hierin zijn :Vezelay, Le Puy, Arles en een iets mindere god: Tour/Parijs. Het lijkt er op dat momenteel weer geschiedenis wordt geschreven door het propaganderen van de Spaanse zuid-noord route de Plata.

Vanouds is er een oude noord zuid verbinding in Spanje, van zeker voor de Romeinen. Het woord Plata betekent zilver, en Spanje was aan het begin van onze jaartelling rijk aan zilvermijnen. Toch duidt het woord plata waarschijnlijk op geplaveid, van oorsprong een Arabisch woord. (Plaatje).

Kunst en de camino frances

De route naar Santiago wordt begeleid door prachtige Kerken, beelden en gebouwen.

Ik wil hier noemen de kathedralen van Burgos, Leon maar ook Astorga. Maar er zijn ook vele kleinnoden zoals de brug van Puerta la Reina, de muurschilderingen in Leon van de kerk San Isodore, de achthoekige kerk van Eunate. Wat te denken van de vele mooie mirakelverhalen, een van de bekendste is die aanleiding heeft gegeven tot op de dag van heden van een kip en haan in de kerk van St Domingo de la Calzade. Ik zei u hiervoor dat de beschrijving in de Codex Callixtinus uiterst beeldend is. Ik zal U een blz. voorlezen uit het boekje van Herman Vuijsje waar hij het verhaal van Santo Domingo aanhaalt. Een Duitse pelgrim versmaadt de avances van een herbergiersdochter in Santo Domingo de la Calzada. Zij beschuldigt de andere dag deze jongen, een prachtvoorbeeld van zelfbeheersing, van diefstal. Hij wordt veroordeeld en opgehangen. Maar door Jacobus miraculeuze tussenkomst gered. Op oude afbeeldingen zie je de hele familie van deze Duitse pelgrim in een groot bed liggen. Had die jongen de kans op een privé ledikant, laat hij het schieten! .. Volgens Vuijsje is het wonder niets anders dan de collectieve fantasie van voortsjokkende mannen die volgens Picaud vlak bij Compostela uit liefde voor

de apostel het vuil van hun stijve pik wasten. Dit gebeurde bij de plaats die Picaud Lavamentuala noemde, waspik!

Even een uitwijding.

Hoe zouden de Moren aankijken tegen de christenen, reconquista, de herovering van Spanje. Wat staat er in hun geschiedenisboekjes?

Over de kruistochten die ook in de bloeitijd van het Santiago cultus plaats vonden, is hier over al wat geschreven. Christenhonden, viezeriken, vrouwenschenners, dat waren wij christenen.⁴

In het Islam geloof is lichamelijke reinheid de helft van het geloof. Reinheid van het lichaam gaat reinheid van het geloof vooraf. Het hiervoor vermelde Lavamentuala verhaal van Picaud zal de Moor hebben doen griezelen.⁵

Ook interessant is de relatie met de Nederlanden. Zeker in de zuidelijke Nederlanden verbleven in de 14de eeuw al vele Spaanse handelaren. Hierdoor waren wij bekend met de Spaanse geschiedenis en verhalen.

Lucas van Leyden, Pieter Breugel hebben onderwerpen ontleend aan het Santiago verhaal.

Nederland kent tot op heden diverse Jacobuskerken, dit alles geeft aan dat het op bedevaart gaan naar Santiago ook in noordelijke landen populair was.

In het Rijksmuseum Twente hangt een schilderij met de verbeelding van de slag van Clavijo, idem in Colmar.

Waarom zijn wij, Wil en ik, naar Santiago gegaan

De oorsprong ligt 40 jaar geleden. Wij waren op huwelijksreis in Rome. Dat vonden we zo mooi dat we elkaar beloofden terug te gaan als we tijd hadden. Dat kregen we 2 jaar geleden; 2 dagen na mijn vertrek bij Hoogovens zaten we op de fiets naar Rome. Wat doe je als je dat gehaald hebt en het nog fijn vond ook om al fietsend door het land te gaan?

Op naar Santiago, dus verleden jaar zijn we naar zuid Frankrijk gefietst, dit jaar vanaf de Pyreneeën naar Santiago.

Wij zijn met de fiets van Thorn in zuid Limburg naar zuid Frankrijk gefietst, in Narbonne de trein naar huis gepakt; dit jaar met de auto en caravan naar zuid Frankrijk, bij Salies de Bearn- een 80 km voor St. Jean Pied de Port- de fiets gepakt en onze 1000 km gefietst naar Santiago.

Met mijn geloofsbrief, het credential del peregrino hebben wij stempels verzameld in alle plaatsen die we bezochten zodat we in Santiago beloond werden met een mooi papier: het Compostela. Natuurlijk hebben wij in Santiago het beroemde wierookvat, de Butefumeiro, in werking gezien. De gelovigen in

⁴ Karel de Grote was zeker geen lieverdje, 4 vrouwen en nog 6 bijvrouwen.

⁵ Carole Hillenbrand The crusades. Islamic perspectives Edingburgh University Press 648 pag, 115gld

de kerk sidderen, zou het gevaarte van meer dan een meter naar beneden komen? Nee, momenteel in 1999 gebeuren er geen wonderen meer!

Als laatste opmerking. In Nederland maar ook in België, Engeland en Duitsland zijn sedert 1980 weer uiterst actieve St. Jakobsgenootschappen. Het Nederlandse genootschap telt 2800 leden met jaarvergaderingen met een opkomst van 500 man. Naast het religieuze speelt mee het moderne populaire lange afstand lopen of fietsen. . Er wordt een buitengewoon interessant tijdschrift uitgegeven. Wetenschappelijk op niveau!

- Einde -

Aantekeningen Europalia 85

Rond 1600 werd de Spaanse tradities door de kerk officieel bevestigd (Brevarium Romanum) De tweede traditie van jongere datum de translatie behield tot de 19de eeuw haar historische aanspraken. Tegenover deze wettige versie met lithurgische betekenis staan de heiligenlegenden, verhalen die meer aan de noden van de devotie beantwoorden.